

F.

ARCHITEKTURA A OSÍDLENÍ

K datování první etapy výstavby románského kostela sv. Martina v Bernarticích, okr. Písek

TOMÁŠ KYNCL – JIŘÍ VARHANÍK

Abstrakt: Unikátně dochované pozůstatky střešních latí románského kostela sv. Martina v Bernarticích jsou současné s výstavbou západního štítu jeho lodi. Dendrochronologická analýza prokázala, že jak dřevo latí, tak dřevo nosníku lešení štítu pochází z jedlí smýcených v zimě 1222/1223.

Klíčová slova: Románský kostel – střešní latě – dendrochronologie.

On the Dating of the First Stage in the Construction of the Romanesque Church of St. Martin in Bernartice, Písek District

Abstract: Dendrochronological analysis has shown that the uniquely preserved remains of roof laths from the Romanesque Church of St. Martin in Bernartice are contemporaneous with the construction of the western front of the church nave. The fir timber that forms the laths and the front girder was felled in the winter of 1222/1223.

Key words: Romanesque church – roof laths – dendrochronology.

Románský původ kostela sv. Martina v Bernarticích je znám již poměrně dlouho (Mencl 1958, 135; Merhautová 1971, 94; Kuthan 1977, 182–183). V literatuře byla jeho románská výstavba kladena do souvislosti s intenzivní stavební činností probíhající od konce 12. století v nedalekém Milevsku, kde byl vybudován kostel sv. Jiljí a komplex premonstrátského kláštera. Archeologickým výzkumem však bylo v minulých letech prokázáno, že klášter s bazilikou byl vybudován na místě staršího osídlení, po němž se zachovala celá řada pozůstatků vykazujících jeho poměrně složitý stavební vývoj. Mimořádný význam místa dokládá rovněž nález románského domu, který se později ocitl pod jihozápadní částí ambitu. Bohužel tato skutečně převratná zjištění, poukazující na potřebu zásadního přehodnocení úlohy Milevska v severní části jižních Čech v raném středověku, byla zatím publikována pouze informativním způsobem (Břicháček 2007; 2009).

V souvislosti s těmito poznatky tak vyvstala otázka, zda vznik okolních románských staveb, spojovaný až doposud s působením huti zabývající se výstavbou milevského kláštera, nemohl souviset již se starší stavební činností na tomto místě.

K ověření této hypotézy se nabízel právě kostel sv. Martina v Bernarticích.

Z románské stavby se ve stavebním organismu jeho dnešní budovy zachovala západní část lodi a hranolová věž. Jejich zdivo je provedeno z hrubě opracovaných žulových kvádrů. Spáry mezi lépe hraněnými kvádry místy vykazují stopy snahy po podřezávání, převažuje kvádrování vyznačené v maltě, přetažené přes hrubě opracované hrany kvádrů, z níž vystupují pouze jejich čela. V interiéru věže od druhého patra není spárování provedeno vůbec, malta nedosahuje úrovně líce zdiva.

Věž byla připojena dodatečně k západnímu průčelí lodi na spáru, přičemž její východní zeď byla založena na západním štítu lodi. Štěrbinové okénko, které hledí do interiéru prvního patra věže z prostoru nejdejší pavlačové tribuny, dokládá, že stavba věže původně zamýšlena nebyla. Ve spáře mezi okrajem štítu a zdivem věže se unikátně zachovala série zlomků střešních latí, které nebyly při zakládání východní zdi věže odříznuty, a zůstaly tak fixovány na svém místě, zatímco jejich přečnávající části byly při pozdějších úpravách zastřešení lodi odlámaný. Latě (a tudíž i na nich položená krytina) tak nespočívaly na ústupku štítu, jak bylo donedávna v literatuře na základě několika dochovaných příkladů zobecňováno, ale překrývaly celou tloušťku zdiva štítu, střecha tedy v tomto případě nebyla zapuštěna mezi dvojicí štítů. Latě dosahují šířky 9 cm a tloušťky 3,5 cm a jsou poměrně hustě kladeny, což vede k předpokladu užití pálené krytiny.

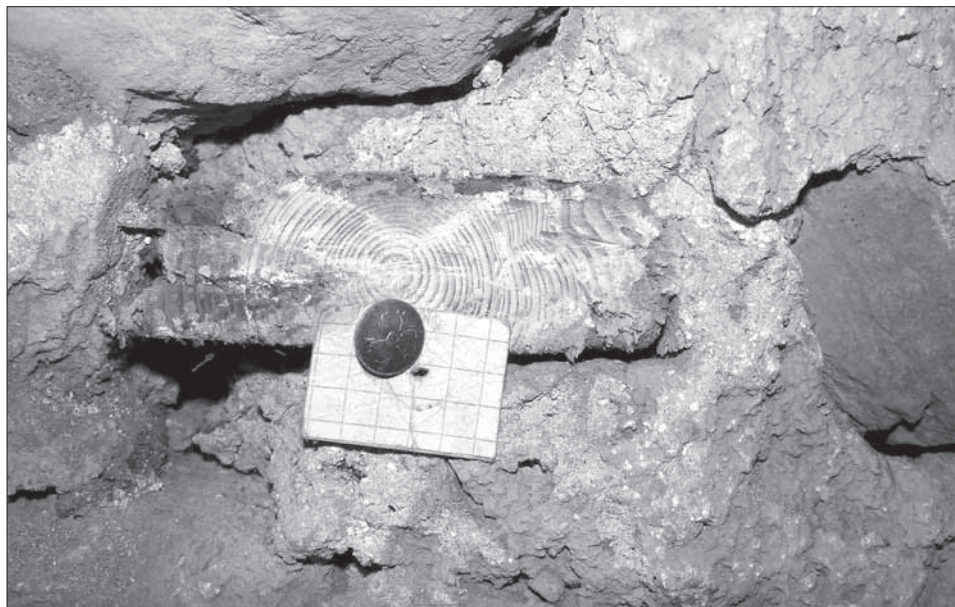
Obr. 1. Bernartice, kostel sv. Martina. Východní zeď věže románského kostela založená na západním štítu lodi s pozůstatky latí původního zastřešení ve spáře mezi oběma konstrukcemi. Foto J. Varhaník, 2009.

Abb. 1. Bernartice, St. Martinkirche. Am Westgiebel des Kirchenschiffs anliegende Turmostmauer der romanischen Kirche mit Lattenüberresten der ursprünglichen Bedachung in der Fuge zwischen beiden Konstruktionen. Foto J. Varhaník, 2009.

Obr. 2. Bernartice, kostel sv. Martina. Pata severního ramene štítu z interiéru věže se středními latěmi. Foto J. Varhaník, 2009.

Abb. 2. Bernartice, St. Martinkirche. Fuß der nördlichen Giebelstrebe aus dem Turminnern mit Dachlatten. Foto J. Varhaník, 2009.

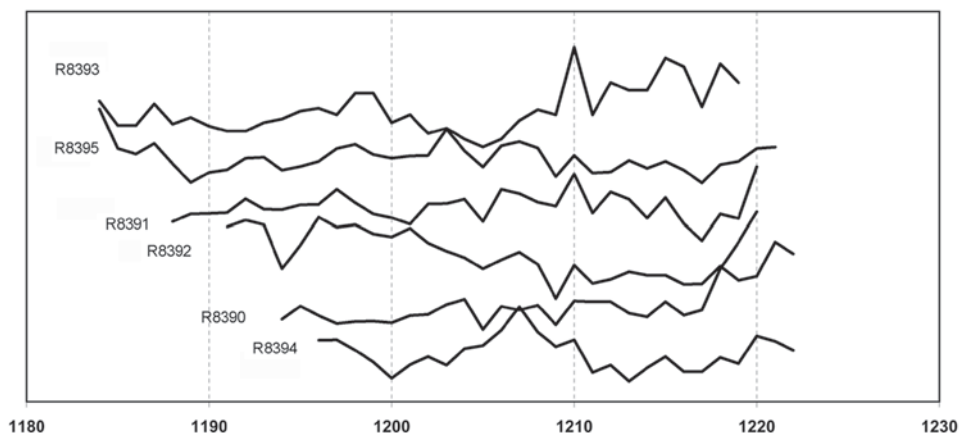

Obr. 3. Bernartice, kostel sv. Martina. Detail latě původního zastřešení lodi románského kostela. Foto T. Kyncl, 2009.

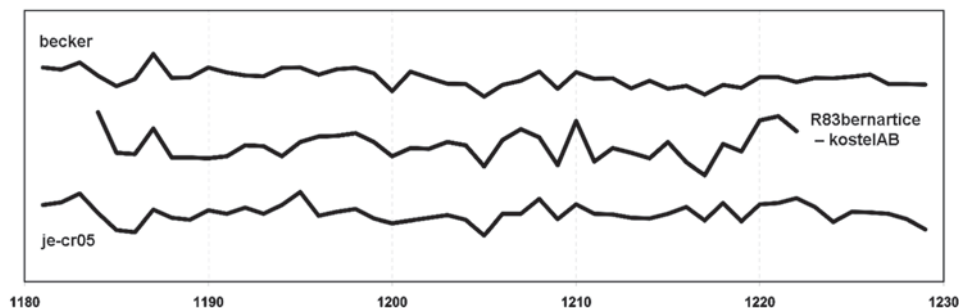
Abb. 3. Bernartice, St. Martinkirche. Lattendetail der ursprünglichen Kirchenschiffbedachung der romanischen Kirche. Foto T. Kyncl, 2009.

Existence zlomků latí byla zaznamenána již dříve a po několika letech byl tento nález publikován (Varhaník 1993), ovšem tehdejší možnosti dendrochronologie vyvolávaly pochybnosti o úspěšnosti případného datování. To se s plným úspěchem podařilo v roce 2009.

Pro dendrochronologické datování byly odřezány příčné výřezy z pěti latí. U dvou latí byly navíc pořízeny fotografie viditelných příčných řezů. Vzorky byly odebrány nejen ze střešních latí, ale též z nosníku lešení zachovaného v západním štítu lodi. Byla tak získána také data určující spodní hranici jeho výstavby. Vlastní dendrochronologické datování proběhlo dle standardní metodiky (Kyncl 2005). Letokruhové křivky všech vyhodnocených prvků je možné synchronizovat do 39 let dlouhé průměrné chronologie (graf 1). Porovnání sestavené průměrné chronologie se standardní chronologií jedle pro Českou republiku vedlo k nalezení statisticky průkazné synchronní pozice,¹ datující poslední letokruh řady do roku 1222 (graf 2). Přes velmi malou délku získané letokruhové křivky (39 let) jsou statistické parametry této polohy průkazné. Pozici jednoznačně potvrzuje také srovnání se střešněevropskou chronologií jedle (Becker–Giertz–Siebenlist 1970). Podkorní letokruhy, datující rok kácení použitých stromů, se dochovaly na třech datovaných prvcích. Všechny podkorní letokruhy byly již zcela vytvořeny (včetně pozdního dřeva), což znamená, že použité stromy byly káceny v době vegetačního klidu (cca říjen–duben). V případě latí bez

Graf 1. Relativní synchronizace letokruhových křivek vyhodnocených dendrochronologických vzorků.
Diagramm 1. Relative Synchronisierung der Jahringkurven der ausgewerteten dendrochronologischen Proben.

Graf 2. Porovnání průměrné chronologie letokruhových křivek jedlových vzorků (R83bernartice-kostelAB) se standardní chronologií jedle pro Českou republiku (je-cr05) a se středoevropskou standardní chronologií jedle (becker).

Diagramm 2. Vergleich der durchschnittlichen Chronologie der Jahringkurven der einzelnen Proben (R83bernartice-kirche-AB) mit der Standardchronologie für Tannenholz für Tschechien (je-cr05) und der mitteleuropäischen Standardchronologie für Tannenholz (becker).

¹ Parametry synchronní polohy se standardní chronologií jedle – tBP 5,67; tHO 5,94; GL 69,2%; n = 39.

Popis prvku	Číslo vzorku	Dřevina	Počet letokruhů	Datum skácení
Lať zazděná v Z štítu – J strana	R4390	jedle	27 + 1	1221+
Lať zazděná v Z štítu – J strana	R4391	jedle	33	1220+
Lať zazděná v Z štítu – S strana	R4392	jedle	32	1222/23
Lať zazděná v Z štítu – S strana	R4393	jedle	36	1219+
Lešení na S straně	R4394	jedle	27	1222/23
Lať zazděná v Z štítu – S strana	R4395	jedle	38 + 1	1222/23

Tab. 1. Parametry odebraných dendrochronologických vzorků.

Tab. 1. Parameter der entnommenen dendrochronologischen Proben.

podkorních letokruhů bylo možné stanovit pouze nejmladší rok, po kterém byl použitý strom pokácen („terminus post quem“). Vyhodnocené zbytky latí a prvky lešení zazděné v západním štítu kostela sv. Martina byly tedy zhotoveny z jedlí pokácených na přelomu let 1222 a 1223. Vzhledem k tomu, že jedle, jejichž dřevo bylo použité jak na zhotovení latí, tak na konstrukci lešení byly smýceny současně, je zřejmé, že dochované zbytky střešních latí náleží nejstaršímu známému zastřešení budovy a nejsou až výsledkem případné opravy. Tím ovšem není vyloučeno, že románský kostel v Bernarticích nemohl mít eventuálního předchůdce, byť jen v podobě dřevěného provizoria.

Z uvedených zjištění lze tedy důvodně předpokládat, že dochované partie románského kostela byly nejspíše vybudovány za účasti příslušníků huti, která pracovala v nedalekém Milevsku na výstavbě budov premonstrátského kláštera.

Literatura

- BECKER, B.–GIERTZ-SIEBENLIST, V., 1970: Eine über 1100jaehrige mitteleuropäische Tannenchronologie, *Flora* 159, 310–346.
- BRÍCHÁČEK, P., 2007: Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera. Milevsko.
- 2009: Archeologický výzkum jádra premonstrátského kláštera v Milevsku (okr. Písek). In: Mašek, M.–Sommer, P.–Zemlička, J. a kol., Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, 91–106. Praha.
- KUTHAN, J., 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice – Die mittelalterliche Architektur Südböhmens bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts. České Budějovice.
- KYNCL, J., 2005: Dendrochronologické datování dřeva. In: Vinař a kol., Historické krovy II, 156–170. Praha.
- MENCL, V., 1958: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, *ZPP* 18, 133–146.
- MERHAUTOVÁ, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- VARHANÍK, J., 1993: Pozůstatky románského zastřešení kostela sv. Martina v Bernarticích – Fragments of the romanesque roof of the St. Martin church in Bernartice, *ZPP* 53, 122–124.

Zusammenfassung

Zur Datierung der ersten Bauphase der romanischen St. Martinkirche in Bernartice, Bezirk Písek

Im Bauorganismus der St. Martinkirche im südböhmischen Bernartice ist von ihrer ältesten Bausubstanz der Westteil des Kirchenschiffs und der daran anschließende Westturm noch romanischen Charakters erhalten geblieben. Der Anbau eines Turms war ursprünglich nicht beabsichtigt, wie durch ein von der einstigen Empore im Westteil des Kirchenschiffs in das Turminnere gerichtetes Spaltenfenster auf dem Höhengniveau des 1. Stockwerks belegt wird. Die Ostmauer des Turms wurde an den Westgiebel des Schiffs angelegt, der zu diesem Zweck nur in begrenztem Umfang baulich angepasst wurde. Noch nicht einmal die Dachlatten der ursprünglichen Bedachung des Kirchenschiffs wurden entfernt, von denen eine beträchtliche Anzahl in der Fuge zwischen dem Giebel- und Turmmauerwerk befestigt geblieben sind. Anhand der dendrochronologischen Analyse wurde nachgewiesen, dass die in dieser Form einzigartig erhaltenen Überreste der Dachlatten mit dem Bau des Westgiebels des Schiffs zeitgleich sind. Sowohl das Holz der Latten, als auch das der Giebelgerüstträger stammt von Tannen, die zur Jahreswende 1222/1223 gefällt wurden.